

HÂCE MUHAMMED LUTFİ EFENDİ VE DİVANI, HULÂSATU’L-HAKÂYIK, MEKTÛBÂT-I HÂCE MUHAMMED LÛTFİ

Ali Rıza Özuygun¹

Murat Kezel²

Özet

Yirminci yüzyıla gelindiğinde divan şiirinin etkisi azalmıştır. Ancak asırlarca bu topraklarda şekillenen bu kültür; edebiyat sahasında hâkimiyetini kaybetse de günümüze gelene kadar çeşitli yollarla varlığını sürdürmüştür. Bu gelenekten beslenen ve şiirlerinde ona ait motifleri kullanan yirminci yüzyıl şairlerimizden biri de Alvarlı Hâce Muhammed Lutfi Efendi’dir. Onun şiirleri, Hulâsatu’l-Hakâyık ve Mektubât-ı Hâce Muhammed Lutfi adlı divanda toplanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Şiir Geleneği, Yirminci Yüzyılda Türk Şiiri ,Klasik şiirin yirminci yüzyıldaki yansımaları, Alvarlı Hâce Muhammed Lutfi Efendi Dîvânı

Hâce Muhammed Lutfi Efendi and His Collections : Hulâsatu’l-Hakâyık,Mektûbât-ı Hâce Muhammed Lutfi

Abstract

When the time comes to twentieth century, the impact of collected poems is decreased. But for centuries, this culture which created its own properties survived till today even it has finished its influence in these lands in many ways. One of our poets, Alvarli Hâce Muhammed Lutfi is also one of the poets who lived in twentieth century and benefited from this tradition and the culture. He used the motives from that culture in his poems. His poems, collected in Hulâsatu’l-Hakâyık and Mektubât-ı Hâce Muhammed Lutfi Collection.

Key Words: Classic Poem Tradition, Twentieth Century Turkish Poem, Reflections of Classic Poems in Twentieth Century, Alvarli Hâce Muhammed Lutfi Collection

Giriş

Klasik Türk şiiri olarak da adlandırılan divan şiiri, on dokuzuncu yüzyılda etkisini yitirmeye başlamış ve yerini sırasıyla Tanzimat ve Servet-i Fünun şiirlerine bırakmışsa da bu kadim kültürün, şiir dünyamızı bütünüyle terk ettiği söylenemez.

Pek çok şairimiz bir şekilde divan geleneğinin kaynaklarından beslenmiş; onun mazmun ve sanatlarını kullanmıştır. Bu şiirle bütünleşen arzu ölçüsünü, yirminci yüzyılda kullanılan – ve nispeten daha sâde olan – dile başarıyla uygulayan şairlerin sayısı hiç de az değildir. Yahya

¹ Doç. Dr. International Burch University, Eğitim Fakültesi, TDE Bölümü, Öğretim Üyesi

² International Burch University, Eğitim Fakültesi, TDE Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi

Kemal, Mehmet Âkif ,Fâruk Nâfiz ,Veled Çelebi, Tâhirü'l-Mevlevî , İbrâhim Alaeddin, Ferit Kam, Ali Nihat Tarlan, Arif Nihat ve adını saymadığımız çok sayıda şairimiz; divan şiirimizin farklı nazım şekillerinde çok başarılı eserler vermiş;bir kısmı da dolaylı olarak şiirlerinde o dönemin izlerini yansıtmışlardır.

Bunların yanında bazı şairlerimiz hususi birkaç türde şiir yazmakla kalmamış; dîvanlar tertip etmişlerdir: Ketencizâde Mehmet Rüştü Efendi, Esad Erbilî, Hacı Ali Gâlip Efendi, Erzurumlu Osman Kemâlî, Şemsî (Hüseyin Şemsi Ergüneş) bunlardan birkaçıdır. Bunların eserlerinde; eski dîvanlarda olduğu gibi mesnevî, kaside, gazel, müstezad, rubâi, kıta, berceste ve tarih mısraları yer almaktadır.

“Eski şiirin rüzgârıyla ”şiirler kaleme alan bu şairlere divan şiirinin takipçileri demek doğru olmaz. Onların şiirlerine bakıldığında bunların eskiye nispeten daha sade bir dille yazıldıkları ve sosyal hayata, günlük hâdiselere daha fazla yer verdikleri görülür.

Yirminci yüzyılda şiirleriyle klasik edebiyatımıza ait ürünler veren şairlerimizden biri de Erzurum yöresinin tanınmış simalarından Alvarlı Hâce Muhammed Lütfi Efendi'dir. Bu makalede onun dîvanı ele alınmaktadır.

Hâce Muhammed Lütfi Efendi ve Hayatı

Hâce Muhammed Lütfi Efendi 1866'da Erzurum'un Pasinler (Hasankale) ilçesine bağlı Kındığı(Altınbaşak) köyünde dünyaya geldi. Babası Hâce Hüseyin Efendi, annesi Seyyide Hatice Hanım'dır.

Babası Hüseyin Efendi âlim, mutasavvıf ve şairdi. Bugün Türkiye'de pek çok insanın aşına olduğu

Kadem bastın gönül tahtına sultânım safâ geldin

Dil-i pür-reng-i tab-ı derde dermânım safâ geldin

mısralarıyla başlayan gazel, ona aittir.

Çocukluk yıllarından itibaren dini ilimlerle haşır neşir olan Muhamed Lütfi Efendi; babası Hüseyin Efendi ve Ali Efendi'nin rahle-i tedrisinde okudu. İcazet aldıktan sonra,1888'de Pasinler'de bulunan Sivaslı Camii'nde imamlık vazifesine başladı.

Aynı sene içinde Hüseyin Efendi ve kardeşi Vehbi Efendi'yle beraber Bitlis'e giderek Pîr Muhammed Küfrevi'ye intisap etti. Ardından Pasinler'e döndü ve irşat faaliyetlerinde bulundu.1890'da Erzurum merkeze bağlı köylerden Dinarkom'a yerleşti ve Birinci Dünya Savaşı'na kadar burada yaşadı.

1914'te Erzincan'ın Tercan ilçesine bağlı Yavi Nâhiyesi'ne yerleşti. Bir süre sonra işgal edilen Erzurum iki sene Rusların elinde kaldı. Hâce Muhammed Lütfi Efendi bu süre zarfında imamlık yaptı ve gönüllü milis kuvvetleri toplayarak, Ermeni çeteleriyle mücadele etti.

Ardından, 12 Mart 1918'de Erzurum'u teslim almak üzere yol alan ordumuza katılıp memleketine döndü.

Daha sonra Pasinler'in Alvar (Âlemvar) köyüne yerleşerek burada 24 yıl ikamet etti. 1939'da Erzurum'a yerleşti ve 1956'da burada vefat etti.

Edebî Yönü ve Şairliği:

Hâce Muhammed Lütî Efendi, çok yönlü bir şahsiyettir. Onu yerine göre bir âlim ve mutasavvıf, yerine göre at üstü de bir alperen olarak görürüz. Önemli yönlerinden biri de şairliğidir.

Bugün pek çok insanımız; “Seyr eyle güzel kudret-i Mevlâ neler eyler” ve “Sen Mevlâ’yı sevende Mevlâ seni sevmez mi” mısralarıyla başlayan şiirlerin, ona ait olduğunu bilmemektedir. Oysa Hâce Muhammed Lütî Efendi, özellikle yaşadığı dönemde Erzurum ve çevresinde kendisine haklı bir şöhret kazandıran pek çok güzel şiirin sahibidir.

Kendisi, ilme irfana açık bir çevrede yetişmiş olması yönüyle henüz küçük yaşta şiirle tanışmıştı. Yaşadığı muhitte sohbetler, mutlaka konuya uygun mısra ve beyitlerle süslenirdi. Babası Hüseyin Efendi ve kardeşi Vehbi Efendi gibi o da şiire yatkındı. Onun bu yönünün gelişmesinde, babası Hüseyin Efendi’nin payı büyüktür.

Gedâî mahlasını kullanan ve içli şiirleri olan Hüseyin Efendi’nin sohbet meclislerinde zaman zaman daire(def) eşliğinde ilahiler, gazeller okunurdu. Bu şiirler Yunus Emre, Niyazi-i Mısri, Mir Hamza Nigârî, Eşrefoğlu Rûmî, Fuzulî gibi şairlere ait olabildiği gibi bazen Hüseyin Efendi’nin kendi yazdıkları da seslendirilirdi. Muhammed Lütî Efendi bir gün yazdığı bir gazeli meclisteki gazelhanlara vermiş ve bunu okumalarını istemişti. Bu gazel Hâce Hüseyin Efendi’nin dikkatini çekmiş ve bu güzel sözlerin oğluna ait olduğunu öğrenince memnun olmuştu. Elindeki bir tomar kâğıdı sobaya attığını görenler ne yaptığını sorduklarında kendisine ait şiirleri yaktığını öğrenmişlerdi. “Bundan sonda benim sözlerime ihtiyaç kalmadı.” diyen Hüseyin Efendi, bu hareketiyle oğlunun önünü açmış ve onu bu konuda teşvik etmişti.

Muhammed Lütî Efendi’nin şiirleri zamanla kulaktan kulağa yayılmış, cönk ve mecmualara kaydedilir olmuştu. Şiirlerini irticalen söylerdi ve bu dizeler, yanında bulunan Demirci Osman Efendi, Sarı Hâfız (Behlül Efendi) gibi talebeleri tarafından hızla kaydedilirdi. Daha sonra bu satırlar ezberlenir, elden ele dilden dile yayılırdı.

Muhammed Lütî Efendi; şiiri bir araç olarak kullanmıştır. Onun şiirleri bazen gönül heyecanlarının tercümanı, bazen bir dostu ikaz, bazen insanlara yol gösterme aracı, bazen bir taziye mesajı, bazen uzaklarda yaşayan dostlara yazılan birer hasretnamedir. Bu şiirler mürettep bir divan oluşturma kaygısıyla değil, ekseriyetle günün gereklerine göre şekillenmiştir. Bunlar kimi zaman bir dost meclisinde kimi zaman bir köy ziyaretinde, kimi zaman bir vedalaşma anında, hatta iftar sofrasında irticalen söylenmiş ve gerek şairin arzusuyla, gerekse yanında bulunanların bu güzel sözleri kayda geçirme adına gösterdikleri gayretle kâğıda aktarılmıştır.

Onda sanatlı bir dil kullanma merakı görülmez. Ancak içinde yetiştiği kültürün de etkisiyle belâğata, edebî sanatlara, dînî –tasavvufî istilahlara ve klasik şiirimizin mazmunlarına hâkim olması itibarı ile şiirlerinde bunlardan sıkça faydalanmıştır.

Divan şairlerinde sık görülen fahriye edasıyla -nâdire- şiirlerini nazara verdiği de olurdu:

Verd-veş bülbül-i dil şevk-i fezadır sühanım

Bâde-veş mest-i müdâmâne cezadır sühanım

Nehr-i nûr feyz-i Hudâ âb-ı revân-veş dökülür

Dili âgâhîlere râh-ı hüdâdır sühanım

Zevk-i mey leşker-i cândır dağılur leşker-i gam

Bezm-i vahdet eseri rengîn edâdır sühanım

Bülbül-i bâğ-ı ezel nağmesini şerh edeyim

Gül-gülistân-ı vefâ bâd-ı sabâdır sühanım

beyitleriyle sözlerinin güzelliğini ve etkisini anlatırken, “Ârifâne kıl nazar eş’ârıma baldan leziz / Sâye-i lutf-i Mesîhâ ârife candan leziz” gibi ifâdelerle de sevenlerini bu şiirlerden istifadeye çağırır.

Şiirlerinin Etkisi

Yukarıda da ifade edildiği gibi onun şiirleri söz konusu olunca okuyucu yerine dinleyici kelimesinin kullanılması yerinde olacaktır. Özellikle kendisinin hayatta olduğu dönemde insanlar bu şiirlerden pek çoğunu dinleyerek ezberler ve bunları çeşitli vesilelerle besteli ya da bestesiz olarak okurlardı. Bugün de bunun canlı örneklerine rastlanmaktadır.

Çevresindeki sevenleri gelin getirme merasimlerinde, cenazelerde, düğünlerde, sünnetlerde, zikir meclislerinde, mevlitlerde; çoğu zaman da kendi huzurunda bunları okurdu.

Kendisi hayattayken gazelleri Behlül Efendi, Ebsemceli Feyzullah Efendi, Nusret Efendi; sonraki kuşaklarda da Nesîmi Ateş, Mutahhar Efendi, Hüseyin Çiftçi gibi gazelhanlar tarafından terennüm edildi. Bu gazeller bugün de gerek özel günlerde gerek radyo programlarında terennüm edilmektedir.

Dîvanı :

Hâce Muhammed Lütfi Efendi, hayattayken vasiyette bulunmuş, şiirlerinin kaybolup gitmesine gönlünün razı olmadığını ifade etmişti. Onun vefatından sonra babasının bu arzusunu yerine getirmek isteyen Hâce Seyfeddin Efendi, bir heyet kurmuş, uzun ve titiz bir çalışmanın ardından bu şiirleri, “Hulâsatı’l-Hakâyık ve Mektûbât-ı Hâce Muhammed Lütfi” ismiyle yayınlamıştı.

Talebelerinden Salih Sezgin’in farklı defterleri karşılaştırmalı olarak incelemesiyle topladığı şiirler üzerine yoğunlaşmış; seçilen şiirlerin birden fazla nüshada kayıtlı olmasına dikkat edilmişti. Bu arada mahlası olmayan şiirler genellikle her ne kadar üslup ona ait olsa da ihtiyaten -birkaç istisna dışında- bu esere alınmamıştı.

Bu derleme çalışmaları sırasında ulaşılamayan, sahipleri yurt dışında bulunan nüshalardan faydalanılamadığı gibi mektup olarak şahıslara gönderilen ve kişisel hatıralar arasında saklanan pek çok şiir de divanda yer almamıştır. Araştırmalarımız sırasında rastladığımız bu

örneklerle alakalı Sarı Hafız olarak tanınan Behlül Çiftçi ile Ahmet, Cemil ve Yusuf Boybeyi'ne ait gazel defterlerini; kendisinin hürmetkârlarından Tayyar Baba ve Hanecizade Salih Efendi'ye, Narmanlı Ali Efendi'ye gönderdiği şiirleri sayabiliriz.

Muhteva

Şiirleri muhteva yönüyle incelendiğinde özellikle karşımıza çıkan konular tevhit, peygamber aşkı ve naatlar, zamandan şikâyet, nasihatler, dört halife ve din büyüklerine duyulan hürmet, muharrem ayı ve Kerbela'da yaşananlardır. Divanda, bu konularda yazılmış pek çok şiir yer almaktadır.

Divanında bunların dışında mersiyeler, hatıralar, Erzurum'a dair bazı manzumeler, taziyenane ve dost mektupları adına da kayda değer örnekler vardır.

21 yaşındayken Hâce Hüseyin Efendi'yle çıktığı Bitlis yolculuğu ve orada görüp yaşadıklarına dair hatırlarını anlattığı mesnevîde, mürşidi Pîr Muhammed Küfrevî'den de övgüyle bahseder:

Bin üç yüz yedide oldum revâne

Erişdim ravza-i dârü'l-emâne

Cihan gülzâr içinde bir gül-i ter

O şehri Bitlîs idi verd-i ahmer

Verirdi feyz-i Feyyâz'dan nişânı

Var idi Bitlis'in bir âli-şânı

O dem ki ol dür-i deryâ-yı hikmet

Ledünniyâtını eylerdi sohbet...

Birçok şiirinde dört halifeyi birlikte anar ve etrafındakilere onları sevmeyi tavsiye eder. Bu şiirlerinden birinin her bendini

Cihanda dört velî hakkâ velidir

Ebûbekir, Ömer, Osman Ali'dir

mısralarıyla bitirir.

Anne tarafından soyu Ehl-i Beyt'e dayanan Muhammed Lütfî Efendi, İslam tarihinde derin izler bırakan Kerbelâ olayını sıkça işlemiş, bu şiirlerinde oldukça içli bir üslup kullanmıştır:

Hüseyn'in sergüzeştin ger duyarsa

Gül ağlar, bülbül ağlar, sümbül ağlar

der ve her sene, muharrem ayını elemle karşılar, gönlündeki Ehl-i Beyt sevgisini terennüm ederdi:

Bugün mâh-ı muharremdir muhibb-i hânedân ağlar

Bugün eyyâm-ı matemdir bugün Âb-ı Revân ağlar

Şiirlerinin geneline bakıldığında tevhid, gönül, muhabbet, peygamber sevgisi, sahabe ve ehl-i beyt muhabbeti, duâ gibi konular ön plana çıkar. Onun manzum duaları çok içlidir. Halk arasındaki meşhur tâbirle bu dualar, yanık bir üslupla söylenmiştir. Bunlar daha sonra divanından seçmeler yapılarak “**Nazlı Niyazlar**” adıyla ayrıca kitaplaştırılmıştır:

Yâ Rab dilerim Hazret-i Muhtâr'a bağışla

Ey Zât-ı Kerîm dildeki dildâra bağışla

***

Bu dârı benim başıma dâr eyleme yâ Rab

Ağyâr elemin gönlüme bâr eyleme yâ Rab

***

Ey şân-ı kerem afv u kerem zâtına mahsûs

Sen eyle n'olur derdime dermânımı yâ Rab

***

Hulâsatü'l-Hakâyık (Hakîkatlerin özü) ve Mektûbât-ı Hâce Muhammed Lütfî adıyla neşre hazırlanan divan, şu bölümlerden oluşmaktadır:

1.Mukaddime: Hâce Muhammed Lütfî Efendi'nin oğlu Hâce Seyfeddin Efendi'nin kaleme aldığı giriş yazısı ve bir hatıra...

2.Arapça Gazeller : Bu bölümde 11 gazel ile 1 kasîde (Kasîde-i Celâliye) bulunmaktadır.

3.Farsça Gazeller: Bu bölümde 7 gazele yer verilmiştir.

4.Silsiletü'z-zeheb : 64 beyitten oluşan bu kasidede, kendisinin de dahil olduğu Nakşî-Hâlidî okulunun devamı olan Küfrevîye kolunun şeceresinde ismi geçen âlimleri birer beyitle zikreder.

5.İlticânâme : 76 beyitlik bir mesnevî

6.Mi'râcü'n-Neb'i : 198 beyitlik bir mesnevî

7.Mevlidü'n-Nebî : 190 beyitlik bir mesnevî

8.Gazeller: Bu bölümde 726 şiire yer verilmiştir. Erzurum yöresinde dînî içerikli pek çok şiire, özellikle def eşliğinde ve besteli olarak seslendirildikleri için gazel denmektedir. Bu münasebetle, bu kısımda farklı nazım türlerinde ve hece ölçüsüyle yazılan 726 eserin tamamı, gazeller başlığı altında sunulmuştur. Bunlardan dördü müstezad, 540 tanesi ise aruzun farklı kalıplarıyla yazılmış gazeldir.

9.Mesnevîler:

Naat-ı Resûlullah : 20 beyitlik bir mesnevî

İsimsiz Mesnevî

İsimsiz Mesnevî : Muharrem ayı ve Kerbelâ hâdisesine dairdir.

İsimsiz Mesnevî: Babası Hâce Hüseyin Efendi'yle çıktığı Bitlis yolculuğuna dair, 57 beyitlik bir mesnevî

Der-vefât-ı Şeyh Abdülbâkî Efendi : Pîr Muhammed Küfrevî'nin oğlu Abdülbâkî Efendi için mersiye

Vehbî Efendi için Mersiye : Kardeşi için yazdığı 32 beyitlik mersiye

Îlâhînâme : 35 beyitlik bir mesnevî

Muhabbetnâme : 28 beyitlik bir mesnevî

Sabânâme : 28 beyitlik bir mesnevî

Gülün Bülbul ile Şîvesi : 23 beyitlik bir mesnevî

Firkatnâme : 18 beyit

Îlâhî Hazretinden İlticâlar : 19 beyit

Efrâd-ı Ümmet-i Muhammed'e : 20 beyit

Hidâyet-i Hudâ Rehberiniz Olsun

Zâhirini Bârî Hudâ mezkûr eder her dü-serâ : 12 beyit

İsimsiz bir mesnevî (Bu mesnevinin ilk sekiz beyti kaydedilmiştir.)

Kıt'alar

Ferdler

Muhammed Lütî Efendi'nin Divanında Kullanılan Dil

Şiirlerinde kullandığı dil, yaşadığı dönem itibarı ile ağır sayılmaz. Arapça ve Farsça kelimelerle dînî-tasavvufî terimleri sıkça kullanması dilinin ağır olduğunu akla getirebilir; ancak bunun pratikte böyle olmadığı gözlemlenmiştir. Onun şiirleriyle ilgilenenler ya bu sahalarda az çok bilgi sahibi olanlar ya da şiirlerine ve üslubuna aşina olanlardır.

Kendisi edebî sanatlarla sıkça yer vermiştir; ancak divanında özellikle sanatlı bir dil kaygısı gözlenmez. Şiirleri incelendiğinde daha ziyade teşbih, istiare, mecaz, tenasüp ve özellikle

telmih gibi çok kullanılan; eski edebiyatla alakalı derin bir vukuf gerektirmeyen sanatlardan sıkça faydalandığı görülür.

Bir gün olur perdeyi yâr kaldırır

Seyr-i cemâl ile seni güldürür

Bir gün olur câhe atar Lütfî'yi

Sonra Mısır şahlığına aldırır

mısralarında telmih yaparak çektiği çilelerden sonra yüksek makamlara getirilen Hazreti Yusuf'un hayatına atıfta bulunur. Dünyadan bahsettiği bir gazelinde:

Öyle bir meyhânedir ki zevk-i tevhid bahşeder

Zehr-i dillere dâim tiryâk-ı bâkî bundadır

diyerek dünyayı insanın aklını başından alan, ona tevhit sırlarını gösteren bir meyhaneye benzetir.

Nice şahlar tâc ü tahtından geçüb Mecnûn-veş

Oldular sahrâ-nişîn Leylâ nitâkî bundadır

beytiyle de Leylâ ve Mecnun kıssasını hatırlatarak telmihte bulunur.

Gülistân-ı risâletde gül-i handân olan cânân

istiâresiyle peygamberlik müessesesini bir gül bahçesine, o bahçenin fertlerini güle, Hazreti Muhammed'i de yine o güller içinde ayrı bir güzelliğe sahip bir güle benzetmiştir.

Mansur-âsâ âşık ol kaçma bu demde dârdan

Candan ayrılmak olur ayrılmak olmaz yârdan

beytinde Hallac-ı Mansur'a telmihte bulunurken, idam edilen Mansur ile dâr arasındaki tenâsüpten faydalanmıştır.

Kâl ile kalan cehl-i celî râzı ne bilsün

Ol zâğ-ı siyeh mezbeledde yâzı ne bilsün

sözleriyle de câhili yerinde sayan, kâlden hâle geçemeyen ve bu yönüyle çöplükte eşinen bir kargaya benzetir.

Kimi şiirlerinde Âzerî Türkçesi'nin etkileri görülür. "Herkes yahşı men yaman, âlem buğday men saman sözleriyle tevâzuunu ifade eden şâirimizin,

Sû-be-sû kûy-i dilârâyı seyâhat ederem

gibi mısraları da Âzerî sahasından esintiler taşır.

Bazı şiirleri, Erzurum şivesinden izler taşır. *Hidâyet-i Hudâ rehberiz olsun* mısraında “rehberiniz” yerine kullanılan “rehberiz” kelimesinin söylenişi sadece vezne yönelik bir tasarruf değil, Erzurum konuşma dilinde sıkça rastlanan bir kullanımdır.

Üslubu :

Muhammed Lütfi Efendi’nin gerek hece ile gerekse aruzla yazdığı şiirlerinde içten ve akıcı bir üslup göze çarpar. Kimi şiirlerinde Yunus Emre, Niyazi-i Mısri, Mir Hamza Nigârî, Eşrefoğlu Rûmî, Fuzulî, Nâbî gibi şairlerin etkileri görülür.

Şiirlerinin ana unsuru; insanların kişisel ve genel sorunları karşısında duyarsız kalmamasıdır. Bu da eserlerine samîmî, babacan bir üslup olarak yansımaktadır.

Aruzla yazdığı şiirlerinde dînî-tasavvufî terimleri daha çok kullandığı görülür. Bu şiirlerindeki üslubu nispeten okuyucuyu -daha doğrusu dinleyiciyi- yorar gibi görünse de biraz ilgi ve gayretle bu zorluk, pek çok kişi tarafından aşılmıştır.

Şiirlerinin pek çoğunda hikemî tarzın etkileri görülen Muhammed Lütfi Efendi, hakîmâne söylediği şiirlerle hafızalarda yer etmiş; birçok yazılı ve sözlü ifâde, onun mısra ve beyitleriyle süslenmiştir.

Her ne kadar divanında ifade edilmese de bazı şiirleri, nazîre olarak yazılmış olduğu izlenimi vermektedir:

Kerem kıl kesme sultânım keremin bî-nevâlardan

Keremkâne yakışır mı kerem kesmek gedalardan

gazelinin bu ilk beyti,Fuzûlî divanında

Kerem kıl kesme sâkî iltifâtın bî-nevâlardan

Keremkâne yakışır mı kerem kesmek gedâlardan

şeklinde karşımıza çıkar.

Yine bir gazelinin mahlas kısmında yer alan

“Şuarâ leşkerine mîr-i livadır sühanım” ifadeleri, Fuzûlî’nin “Sühânım leşker-i şu’arâya mîr-i livadır” mısraını akla getirmektedir.

Divanında bulunmayan, Hânecizâde Salih Efendi’ye gönderdiği mektubundaki “*Katre-i ummânî gözler gözlerim*” gazeli de aynı redifleri içermesi yönüyle Eşrefoğlu Rûmî’nin “*Kulluğa bel bağlayıp sultânî gözler gözlerim*” gazelini akla getirmektedir.

Mazmunlar

Muhammed Lütfi Efendi, şiirlerinde klasik edebiyatımızın birçok mazmununu sık sık kullanmıştır.

Bunlardan bazıları “Âb-ı hayat,âb-ı hayvân, âhû, ankâ, Ashâb-Kehf, âsitân, âşık, ayağ, bâde, Bâğ-ı İrem, bende, bezm, büt, bütgede, bühâne, câdû, cân, cânân, cîm-i cemal, Çâr-ı yâr, dâm-ı aşk, dem, Îsâ, dendân, dergâh, dergeh, dîdâr, dilber, dürr, ebrû, fettân, geysû, gonce,

gonce-i handân, gül-i hamrâ, gülistan, gül-izâr, gülşen, harâbistan, harem, haremgâh, Hayder-i Kerrâr, hazân, hûb, hurşîd, hü mâ, İrem, işretgeh, kâkül, külbe-i ahzân, mâh, mahmur, mehrû, mey, meygede, meyhâne, murg-ı devlet, mühr-i Süleyman, müjgân, müşg, nây, nesîm, penâh, pîr-i muğân, rehnümâ, rind, sabâ, sade f, sahbâ, sâkî, seb'a-i seyyâre, sedd-i İskender, selsebîl, sihir, süreyyâ, Şâh-ı merdân, şebnem, şem', şerâb, yâr, zülûf,..."şeklinde sayılabilir.

Cismin hayâtı rûh ise ruhun hayâtı **bâdedir**

Mey zevki **dilde** olmasa rûhâneler elden gider

***

Ey sâkî-i devr-i zemân **meyhânedir** dârü'l-emân

Lutfî diler bir **mey** hemân **dem-hâneler** elden gider

***

Ey **kemân-ebrû kamer-veş** âleme verdin ziyâ

Arş u ferş oldu münevver **hurşîd-i** eclâ mıdır

***

Senin iklîm-i Çin'de **müşg-feşân âhûların** vardır

Benim de rehğüzârında fedâ bir can-nisârım var

***

Kûy-i cânâne gider **bâd-ı sabâya** süvâr ol

***

Yâ Rab kerem et derdime **Lokmân**'ımı gönder

Şahıslar:

Divanda başta İslam peygamberi Hazreti Muhammed olmak üzere tüm peygamberlere yer veren Muhammed Lutfî Efendi'nin şirlerinde; Abdülkâdir Geylânî, Şah-ı Nakşibendî gibi din büyükleri ile çeşitli yönleriyle tarihte adı geçen şahısların isimlerine de sıkça rastlanır:

Aristo, Âzer, Behram, Cemşid, Dârâ, Enverî, Firdevsî, Sâdî, Firavun, Haccac-ı Zâlim, Hassan, Hazreti Meryem, Hızır, Husrev, İskender, Kârûn, Kayser, Keyhusrev, Keykubad, Kistrâ, Leyla, Lokman, Mansûr, Mecnun, Nemrud, Rüstem, Şeddad, Vâmık, Züleyhâ.

Bir meserretgâhdır âlemde misli az olur

Görse meddâhı olur Vâmık Söğütlü Köyü'ne

***

Nübüvvet gülleri Osman Ali'dir

Bu çâr-yâr velîler evvelidir

***

O bir İsb bin-i Meryem anı Hakk eyledi tebcil
Zuhûr etdi ana İncîl beşikde hak sadâ geldi

***

Ol kadar mânend-i Rüstem serv-i kadler kâmetin
Kahr ile rû-ber-zemîn kânunu îcâd eyledin

Tasavvufî Unsurlar :

Klasik şiirimizin mazmunları içinde hatırı sayılır bir yere sahip olan tasavvufî unsurlar, divanda bol miktarda kullanılmıştır. Bunlardan bazıları:

Ezel meyhânesinde bâde-i vahdet şerâb olmuş
Gönülde o şerâbın katreleri dürr-i nâb olmuş

Tecellîgâh-i Mevlâ'dır dil-i vîrâne-i uşşâk
Sivâ serâyını yıkmış harâb-ender harâb olmuş

Neredeyse her şiirinin satır aralarında gizli ya da açık tasavvufî unsurları serpiştiren Muhammed Lütfi Efendi, bir gazelinde de müstakil olarak tasavvufu anlatmıştır:

Tasavvuf sâf-i dilden Hazreti Allah'a dönmektir

Tasavvuf ıstılâhâtı ile sanma öğünmektir, derken onun kuru bir bilgi yığınınından ibaret olmadığını, nazarîden amelîye geçildikçe bir kıymet ifade edeceğini söyler ve şöyle devam eder.

Bu yolda ketm-i esrâr eylemek ağyârdan farzdır
Cehâlet perdesine zâhiren vallah bürünmektir

Sabîlere tezevvüc lezzetin söyleyen ahmaklar
Hakîkatde olup sârik zâhir sâdık görünmektir

Bu ifadelerle tasavvufun tanımını açık bir şekilde yaparken bazı şiirlerinde de avamdan ziyade, bu saha ile meşgul olanların irfanına seslenir:

Nedir aşkın demi ey dil, gözü al kan olandan sor
Kebâbın zevkini cânâ ciğer-biryân olandan sor

Nedir sevdâ-yı sır sâkî gönülde işti'âl eyler
Mey-i vahdet içüp bezm-i elest reyyân olandan sor

Nedir erbâb-ı diller şehsüvârdır râh-i ma'nâda
Girüp dilhâne küncinde görüp hayrân olandan sor

Bu eşyâ kim mezâhirdir nedir hikmeti zâhirdir
Vukûf-i ilm-i esmâ ma'nevî Lokmân olandan sor

Nedir ey Lutfî bu cûd-i vücudunda olan hikmet
'Aref dersihânesinde nâşir-i efkâr olandan sor

Mahallî Edebiyat / Şahıslar :

Hâce Muhammed Lutfî Efendi şiirlerinde mahallî unsurlara yer vermiştir. Divanının satır aralarında gezenler şehrin mesire yerlerinden bin bir hatime(1), halktan kişilerden şehrin yakın tarihine etki eden Ermeni zulmüne, kültürel yozlaşmadan kaynaklanan şikâyetlere varana kadar Erzurum ve Erzurumlu'yu alâkadar eden motiflerle karşılaşır.

Cennet-i dünyâ desem lâyük Söğütlü köyüne

Etrâfında var mıdır fâik Söğütlü Köyü'ne

mısralarıyla ova köylerinden Söğütlü'yü metheden Muhammed Lutfî Efendi'nin; şehir halkının sevip saydığı Hacı İbrahim Baba, Faruk Efendi, Maksud Efendi, Kırklar İmamı gibi şahısların vefatları münasebetiyle yazdığı mersiyeler de divanında yer almıştır.

Mektupları :

Hâce Muhammed Lutfî Efendi'nin birçok beldede sevenleri vardı. Kendisi bunlara zaman zaman mektuplar yazar, hal hatırlarını sorardı. Bununla da kalmayıp bu mektupları onların irşat ve ikazında bir vesile olarak kullanırdı. Tasavvuf muhitlerinde Hasan Basrî'den bu yana kabul gören, çevresindekileri mektup vesilesiyle ikaz etme usulü; Muhammed Lutfî Efendi'de genellikle nasihat ve arz-ı muhabbet edâlî manzum mektuplar şeklinde göze çarpmaktadır. Bu yüzden divanına "Hulâsatü'l-Hakâyık ve Mektubât" ismi verilmiştir.

Diyeceklerini manzum mektuplarla dile getiren şairimiz, zaman zaman bu şiirlerde, muhataplarını ismen zikretmiştir:

Yûsuf seni ol Rabbü'l-enâm şâd ede her dem

Ol kân-ı kerem lütfede dil-şâd ede her dem

***

Hasan'ım ahsen-i hâli sorarsan sor sabâlardan

Gezer âlem-i eşyâyı alur dersi hevâlardan

Tayyar seni Bârî Hudâ tayyâr ede cennetlere
Eltâfi ile gark ede her dü cihan ni'metlere

***

Dilerim her dem Hudâ'dan cân u dilden nûr-i dil
Ahmed-i muhtârına yâr eyleye Sâlih seni(2)

Bercesteler :

Muhammed Lütî Efendi'nin divanının son bölümünde "ferdler" başlığı altında müstakil mısra ve beyitlere yer verilmiştir:

Ey mîr-i zemân şübhe ne yerler seni yerler

***

Âdem oldur hak kelâmı duyduğunca şâd olur
Kendünün hakkında doğru sözlere dilşâd olur

***

Şiirlerinin geneline bakıldığında müstakil olarak kullanılabilecek özlü sözlere ve mısra-ı bercestelere sıkça rastlanır. Onun bu mısraları, klasik şiirimizden yapılan alıntılarla tertip edilen müntehat kitaplarındaki seçmeleri aratmaz:

Ârif-i billah olan bir ferd ile etmez cedel

***

Bu derd meyhânesinde kimi gördün şâdumân olmuş

***

Derd ehlinin feryâdını merhamet-i Rahman sever

***

Dünyâ-yı denî dîde-i bî-dâre görünmez

***

Ehl-i derd derd ehline esrârı söyler söylese

***

Ehl-i dilin maksadı dildâr olur

***

Ey gönül kaddimi ham etti nidem firkat-i yâr

***

Ey mîr-i zaman devlet-i dünyaya güvenme

***

Ey nûr-i basar dildeki dîdâra nazar kıl

***

Ey şâh-ı zaman bir gün olur tahttan uçarsın

***

Ezel mestânesi sermest olur dâim çeker âhı

***

Garib bülbül haristân-ı belâdan âh u zâr eyler

***

Gülistân-ı muhabbet bülbülünden dersin al ey dil

***

Hasb-i hâlinden haber aldım garîbim gam değil

***

Haste dilânın derdine dermân eder Allah

***

Her dü-âlem murtefi'dir kıymeti âriflerin

***

Iyd odur cânan ile can hem-dem ola bir zemân

***

İhtiyârım hâricinde sevk eder sevdan beni

***

İslam'da şeref emn ü eman kalmadı gitti

***

Kesâfet perdesin kaldır gözünden seyret eşyâyı

***

Lisânu'l-gayb olan âşık sana sırrın nihân söyler

***

Lutf u kahrı yâd edince nâdimân ağlar güler

***

Muhabbet bir Süleyman'dır gönül taht-ı revân olmuş

Öyle bir dîldâre bende ol ki olsun yâr-i gâr

***

Öyle bir dildâre dil ver eyleye dil-şâd seni

***

Pek güvenme dâr-ı dünyaya seni kabre güder

***

Perîşânı bugün cânâ perîşân olmayan bilmez

***

Seyr-i dildârını ârif dilde âhe söylemez

***

Seyr-i dildâr ister isen dilde râhı gizlidir

***

Sırr-ı tevhid seyridir bak mevc-i ummandan garaz

***

Tarîk-i müstakimi tâbi-i Kur'ân olandan sor

***

Yâ Rab kerem et derdime Lokmân'ımı gönder

***

Yâ Rab kerem et derdimi dermana yetişdir

***

Zevk-i dilden dûr olanlar şi'ri, inkâr eylemiş

Sonuç

Yirminci yüzyılda şiirleri divan geleneğinden izler taşıyan ve bu şiirin sanatlarını, mazmunlarını eserlerinde ustalıkla kullanan şairlerimizden biri de Hâce Muhammed Lütî Efendi'dir. Onun şiirleri, bu yönüyle incelenmeye değer.

Dipnotlar :

(1)Bin bir Hatim: Erzurum'da yaklaşık olarak beş asırdır devam eden bir gelenektir. Bela ve musibetlerin def'i için Pir Ali Baba adındaki zatın başlattığı bu âdet, Birinci Dünya Savaşı'nı takiben uzun zaman sekteye uğramış, daha sonra Hâce Muhammed Lutfi Efendi'nin teşvik ve talebi üzerine tekrar başlatılmıştır. Buna göre yılın belli bir gününde, önceden paylaştırılıp tamamlanan hatimlerin duası yapılmaktadır.

(2)Hâ necizâde Sâlih Efendi ve Tayyar Baba'ya hitâben yazdığı gazeller, divanında yer almamaktadır.

Kaynaklar :

- Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Prof. Dr. İskender Pala, Akçağ Yayınları
- Türk Edebiyatında Mazmunlar, Ahmet Talat Onay, TDV Yayınları
- Eşrefoğlu Rûmî Divanı
- Mir Hamza Nigârî Divanı
- Fuzûlî Dîvânı
- Dîvân-ı Es'ad Erbilî
- Edebiyat Lugatı, Tahirül Mevlevî, Enderun Kitabevi, Neşre Hazırlayan: Kemal Edip Küküoğlu,İst.1973
- Eski Türk Edebiyatında Nazım Şekilleri ve Aruz, Haluk İpekten, Dergah Yayınları,1994
- Son Devir Din Âlimleri, Sadık Albayrak
- Mütevekkilzâde Hacı Ali Galip Efendi Divanı
- Erzurumlu Şâirler, Hasan Ali Kâsır, Dergâh Yayınları
- Hulâsatü'l-Hakâyık ve Mektûbât-ı Hâce Muhammed Lutfî, Alvarlı Efe Hazretleri İlim ve Sosyal Hizmetler Vakfı Yayınları, Damla Yayınevi, İstanbul,1996
- Nazlı Niyazlar, Damla Yayınları
- Hâce Muhammed Lutfî; Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri; Hüseyin Kutlu, Damla Yayınları
- Alvarlı Efe Hazretleri, Ahmet Ersöz, Nil Yayınları, İzmir, 1991
- Erzurum'un Manevi Mimarları, M. Sıtkı Aras, Erzurum Kitaplığı, Dergâh Yayınları, 1996
- Alvarlı Efe Hazretleri, Murat Kaya, Yağmur Dergisi, Sayı 81, Kasım 2015
- Alvarlı Efe Hazretleri, Prof. Dr. Veysel Güllüce, Yeni Ümit, Yıl:20, Sayı 78, Mart 2007